

درسهای از
عقاید و اخلاق

سفينة النجاة

تأليف

شيخ الاسلام مولى محمد طاهر قمى

تصحیح و تحقیق و تعلیق

حسین درگامی - حسن طارمی

فهرست

فهرست مطالب

پیشگفتار مصححان	نهم
مصنف کتاب	دهم
آثار او	دوازدهم
خصوصیاتی از مصنف و آثار او	هفدهم
سال وفات و محل دفن مصنف	بیست و سوم
بعضی از مآخذ که ترجمه وی در آن آمده	بیست و سوم
نسخه اساس تحقیق	بیست و چهارم
دیاچه مؤلف	۳
باب اول — در توحید	۵
توضیح حدیث «من عرف نفسه فقد عرف ربه»	۵
مختصری در کیفیت خلقت انسان	۱۱
شیوه تفکر درباره خالق	۲۳
صفات حق متعال	۲۶
باب دوم — در عدل	۳۹
باب سوم — در نبوت	۴۱
بحث پیرامون نبوت خاصه	۴۲

۴۴	 معراج
۴۵	 باب چهارم — در امامت
۴۶	 اثبات امامت امیرالمؤمنین علیه السلام
۴۸	 درباره حضرت ولی عصر (عج)
۴۹	 وجوب تبرّی از دشمنان اهل بیت
۵۳	 نکته
۵۴	 اخبار نبوی در لزوم تمسک به عترت
۶۰	 نقد نظریه عامه در مسئله امامت
۶۱	 اشاره به حوادث بعد از رحلت رسول اکرم
۶۳	 حقایق نظریه شیعه اثنا عشری درباره امامت
۶۴	 اشاره کوتاه به مذاهب اربعه اهل سنت
۶۷	 باب پنجم — در معاد
۷۱	 باب ششم — در ابطال جبر و تفویض و اثبات امر بین الامرین
۷۲	 نقد نظریه جهمیّه و اشاعره درباره افعال انسان
۷۶	 بیان ادله معتزله و حکما درباره افعال انسان و پاسخ آن
۸۴	 اقسام تفویض و ابطال آن
۸۷	 توضیح حدیث «القدریه مجوس هذه الأمة»
۸۹	 اختیار انسان از دیدگاه روایات اسلامی و مراد از توفیق و خذلان الهی
۹۳	 باب هفتم — در بیان معنی بداء است
۹۷	 باب هشتم — در تحقیق معنی یقین است
۱۰۱	 راه حصول علم و یقین
۱۰۴	 نشانه های یقین
۱۰۷	 باب نهم — در تحقیق معنی اخلاص است
۱۱۱	 باب دهم — در فضل محبت الهی و طریق تحصیل آن
۱۱۳	 علم و معرفت دو عقبه خطرناک در راه کسب محبت الهی
۱۲۵	 باب یازدهم — در بیان معالجه دل است به جُلّاب ذکر موت

باب دوازدهم - در رباعیات متفرقه (ارزش عقل - عقاید حکما و عرفا - استغاثه
به امام زمان عج) ۱۳۳

فهرست مندرجات مهم باورقیها

شرح حال حسین بن منصور حلاج	۹
شرح حال بایزید بسطامی	۱۰
احادیثی در معنی سخط و رضای الهی	۳۴
حدیث در بیان اراده و کراهت الهی	۳۵
معرفی چند کتاب در شناخت پیامبر گرامی صلی الله علیه و آله	۴۳
روایاتی در بیان سرشته شدن شیعیان از طینت ائمه اطهار علیهم السلام	۴۵
معرفی چند کتاب پیرامون امامت و مناقب و فضائل امیرالمؤمنین علیه السلام	۴۶
معرفی کتابهایی چند در زمینه آشنایی با حضرت ولی عصر عجل الله فرجه	۴۹
بررسی سخن «نوی» درباره جلوگیری عمر از نوشتن وصیت پیامبر	۵۰
نقل اعترافات خلیفه ثانی نسبت به دانش بیکران امیرالمؤمنین علیه السلام	۵۱
توضیحی کوتاه درباره نظریه «تصویب»	۵۳
معرفی کتبی درباره اجتهادات خلفای ثلاثه	۵۴
معرفی کتاب «الصراط المستقیم إلى مستحقّی التقديم» و نویسنده آن	۵۶
توضیح درباره حدیث ثقلین و معرفی چند کتاب درباره این حدیث	۵۶
نقل حدیث افتراق امت بعد از رسول مکرم صلی الله علیه و آله	۵۸
نقل نظریات دانشمندان عامه درباره امت و رهبری	۶۱
شرح حال ائمه اربعه اهل سنت	۶۵
معرفی کوتاه جهم بن صفوان پیشوای فرقه جهمیّه	۷۲
شرح حال ابو هذیل علاّف معتزلی	۷۲
معرفی کبکی و نظام از بزرگان معتزله	۷۶
شرح حال حسن بصری	۷۷
شرح حال خواجه نصیرالدین طوسی	۸۰

- معرفی کتاب کافی کلینی و توحید صدوق ۱۱۴
توضیحی پیرامون اصل «احتیاط» و مسأله تقلید ۱۱۵
شرح حال فخر رازی و اشاره به پاسخگویی خواجه نصیرالدین طوسی از تشکیکات
وی ۱۴۰

فهرست تعلیقات

- تعلیقہ ۱: شرح حدیث «الدنیا مزرعة الآخرة» از شهید ثانی ۱۴۷
مختصری از احوالات شارح ۱۴۷
درباره رساله «شرح حدیث الدنیا مزرعة الآخرة» ۱۴۸
متن رساله ۱۴۹
چکیده گفتار شهید ۱۵۹
تعلیقہ ۲: انواع تفکرو آثار آن ۱۶۳
تعلیقہ ۳: انواع طرق معرفی خداوند متعال، خود را ۱۶۹
تعلیقہ ۴: در پیرامون اشاعره ۱۸۳
تعلیقہ ۵: بیان چگونگی تشبیه امام غایب به خورشید پنهان ۱۸۷
تعلیقہ ۶: اعتراف دانشمندان عامه به ولادت امام عصر علیه السلام ۱۹۱
تعلیقہ ۷: لزوم دشمنی با دشمنان امیرالمؤمنین علیه السلام ۱۹۷
تعلیقہ ۸: فرقه معتزله ۲۰۱
فرق معتزله ۲۰۳
تعلیقہ ۹: دنیا در برابر آخرت و ذکر الموت ۲۰۵
نسبت دنیا و آخرت با یکدیگر ۲۰۵
دنیا گرایی: طول امل و نسیان اجل ۲۳۴
ذکر الموت ۲۳۵
بعضی از انحاء «ذکر الموت» به دلالت آیات و روایات ۲۳۶
۱- محاسبة النفس ۲۳۶
۲- دنیا را فانی و خود را چون سایر مردگان دانستن ۲۳۷

- ۳- یاد مرگ با توجه به خصوصیات آن و بعد از آن ۲۴۵
- الف- آثار دنیوی مرگ ۲۴۵
- ب- نزدیکی وقوع آن ۲۴۵
- ج- سختی جان کندن ۲۴۶
- ۴- مراقبت نسبت به بعد از موت ۲۴۷
- آثار ذکر الموت ۲۴۷
- ۱- قطع شهوات، هدم لذات و حایل شدن بین انسان و شهوات ۲۴۸
- ۲- زهد ۲۴۸
- ۳- نیل به مراتب و الای بندگی و اخلاص ۲۵۱
- ۴- اجتناب از گناه و آرزوهای دور و دراز ۲۵۲
- ۵- بهره گیری از فرصتهای دنیا در راه آخرت ۲۵۴
- روش پرورشی سلف صالح ۲۵۷
- تعليقة ۱۰: در پیرامون برخی از آراء عرفا ۲۷۳
- الف- تقدیس ابلیس ۲۷۴
- ب- رها کردن ظواهر شریعت ۲۸۶
- ج- وحدت وجود و موجود ۲۹۵

پیشگفتار مصححان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين وصلى الله على نبينا وآله الطيبين
الطاهرين سيما بقیة الله فی الارضین

از وقایع تأسف انگیزی که در طول تاریخ فرهنگ اسلامی، در طرح مسائل و معانی اعتقادی آن رخ داده، جدا شدن «اسلام» به معنی بُعد علمی و لسانی از «ایمان» به معنی بُعد عملی و قلبی اعتقادات است. این وضعیت با پیدایش علم کلام و رواج آن و منحصر شدن طرح کلامی از اعتقادات اتفاق افتاده است. البته حاشا و کلاً که غرض از این سخن آن باشد که طرح استدلالی از دین و اعتقادات دینی نباید کرد و یا نمی توان کرد. آری، نهایت توان طرح های کلامی، بستن زبان منکر و معاند است و بس. مخاطب «کلام» ذهنهای نقاد و اشکال تراش است، نه قلبهای خاشع حق طلب. لذا چنان داعیه ای اصلاً در شأن او نیز نیست. و بدین سان وقتی که طرح اعتقادات منحصر در طرح متداول کلامی آن شد، حوزه عملی اعتقادات (مانند اخلاق و احکام) به ناچار جدای از طرح علمی آن گفته شد و متخصصین خاص خود را نیز پیدا کرد، و برای هر کدام آثار جداگانه ای تدوین گردید. در این میان شیوه قلبی شدن اسلام و رسیدن به ایمان متروک شد و به وادی فراموشی سپرده شد. اما شیوه طرح مطالب در قرآن و روایات خود دلیل واضحی بر تفاوت آنچه که بوده و آنچه که هست، می باشد. در جبران این نقیصه، اگرچه بسیار اندک، چنین به نظر رسید که متنی

از متون شیعی به قلم عالم جلیل و محدث خبیر، ملا محمد طاهر قمی - رحمه الله علیه - احیاء گردد.

مصنف در این اثر، مجموعه‌ای از رباعیات خود را که در مسائل و معانی اعتقادی شیعی و مخالفین شیعه است، شرح کرده است. همان رباعیاتی که در بعضی رسائل و کتب مصنف مانند «ترجمة تنبيه الراقدین»، «تحفة عباسی» و «تحفة الاخیار» بیش و کم به مناسبت آورده شده‌اند.

وی در این کتاب راه رسیدن به معرفت خدای متعال را که اساس ایمان است، می‌نمایاند، و کلید تخلق به اخلاق الله را ارائه می‌دهد؛ و متذکر مجملی از مسائل مطروحه در اصول اعتقادات شیعی شده، و متعرض اقوال مخالفین مکتب اهل بیت - علیهم السلام - (اعم از معتقدین مکتب خلفا و فلاسفه و متصوفه) می‌گردد. او خود در رساله الفوائد الدینیة می‌نویسد: «ما در کتاب تحفة الاخیار و عطیة ربانی و سفینه النجاة، بیان طریق تحصیل مقام اولیاء الله کرده‌ایم.»^۲

مصنف کتاب

ملا محمد طاهر بن محمد حسین، شیرازی الاصل، نجفی المنشأ، قمی الموطن، اخباری المشرب از مشاهیر علمای امامیه عهد شاه سلیمان صفوی و از مشایخ اجازه شیخ حرّ عاملی و مولی محمد باقر مجلسی^۳ و از وجوه و اعیان علمای عهد خود می‌باشد که فقیه، متکلم، محقق، مدقق، محدث، ثقة صالح، و واعظ متبحر جلیل‌القدر و عظیم‌الشأن، در قم شیخ الاسلام^۴ و نافذ‌الامر و مطاع تمامی

۱- بنا براین نباید کتاب «سفینه النجاة» را کتابی در اخلاق و مواظ معرفی کرد؛ چرا که هدف مصنف از نگارش این کتاب، ارائه عقاید اسلامی و ایجاد باورهای قلبی از طریق دستورات و برنامه‌های اخلاقی بوده است (ر. ک. الذریعه ۱۲/۱۹۹).

۲- الفوائد الدینیة، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ۴/ ۲۴۷۹، برگ ۳۲.

۳- از دیگر صاحبان اجازه روایت از ملا محمد طاهر قمی، شیخ نورالدین اخباری و مولی محمد محسن فیض کاشانی می‌باشند، و سال اخذ اجازه علامه مجلسی از وی ۱۰۸۶ بوده است (متن اجازه در صفحات آتی عیناً آورده شده است).

۴- «شیخ الاسلام» در عهد صفویه به مجتهدانی گفته می‌شده که در اصفهان و ولایات بزرگ در رأس قوه قضائیه بوده و امر به معروف و نهی از منکر و برخی از امور حسبیه را اداره می‌کرده‌اند. (برگرفته از دائرة المعارف فارسی، ج ۲، بخش اول، ص ۱۵۲۱ + لغت‌نامه دهخدا).

سفينة النجاة / یازدهم

طبقات بود. نماز جمعه می خواند و به تارکین آن انکار شدید داشت. معاند مذاق فلاسفه و صوفیه بوده، و بین او و ملا خلیل قزوینی که نماز جمعه را در زمان غیبت حرام می دانسته، جریانی واقع شد. و همچنین در مسأله تصوف نیز مکاتباتی بین او و یکی از علمای نامی وقت، به عمل آمده و رساله ای در ردّ صوفیه نوشته و جمعی از عرفا و علما را رد کرده است. بلکه گویند که در چند رساله خود سماع و خرقه پوشی و پشمینه پوشی و چله نشینی و عزلت و انقطاع از مردم و به زبان آوردن لفظ طریقت و حقیقت و قول به عشق حقیقی و مکاشفات عرفانیه و نظائر اینها را از بدعت های مهلکه شمرده است.^۶

علامه امینی (ره) از او چنین یاد می کند:

«المولی محمد طاهر بن محمد حسین شیرازی ثم النجفی ثم القمی أحد الأوحدين المشاركين في العلوم، وقد من مشايخ الاجازات الذين اتصلت بهم حلقات الاسانيد. ضم الى فقهه المتدقق فلسفة صحيحة عالية وإلى حديثه الموثوق به أدبه الجهم، وفضله الكثرة، الى عظات بالغة، ونصايح كافية، وحكم راقية، وشعر كثير يزري بعقود الدرر ومنثور الدراري، تدفقت المعاجم باطرائه والثناء الجميل عليه، قال صاحب امل الآمل: من أعيان فضلاء

۵- این برخورد، ناشی از توهم نوشتن جوابیه ای از ناحیه آن عالم جلیل القدر بر رساله ای که مترجم ما، در تشبیح بر اعمال و اقوال صوفیه تألیف نموده است، بوده. در حالی که نسبت نوشته شدن چنین جوابیه ای بر آن رساله به دلائلی که «فاضل کشمیری» در «نجوم السماء» فرموده، می تواند بی وجه باشد. (برگرفته از مقدمه استاد فقید محدث ارموی بر «شش رساله فارسی» / د- ۵) و نیز سید اعجاز حسین نیشابوری در «کشف الحجب والاستار» وقوع چنین مناظره ای را با توجه به علو و رفعت شأن آن دو بزرگوار، بعید دانسته است. (ر. ک. مدرک یاد شده، رقم ۳۱۲۴).

در ضمن بنگرید به: احمد منزوی، فهرست نسخه های خطی فارسی، جلد ۲، جزء ۱، ص ۷۸۹، ذیل «رد صوفیان»، از ملا محمد طاهر شیرازی، که در این مورد چگونه رأی والد معظم ملتزم خویش، مرحوم علامه شیخ آقا بزرگ تهرانی را در الذریعه، ۲۰۶/۱۰ - ۲۰۸/۲، ۲۰۰/۴، ۴۹۵ و ۳۳۵/۱۶ تحریف کرده است. لذا اگر دلائل اقامه شده در عدم انتساب این کتاب به مصنف مقبول باشد، کتاب «ردّ صوفیان» [مرعشی، ۴۰۱۴/۷ + مجلس، ۵۴۶۸] از آن وی نباید باشد.

۶- ریحانة الادب ۴/ ۴۸۹ - ۴۹۰.

۷- الغدير ۱۱/ ۳۲۰.

المعاصرين، عالم محقق مدقق ثقة فقيه متكلم، محدث جلیل القدر، عظیم الشأن. وأطراه شيخنا النوري في المستدرک بقوله: العالم الجلیل النبیل، عين الطائفة ووجهها، صاحب المؤلفات الرشيدة النافعة.»

«مولی محمد طاهرین محمد حسین شیرازی، نجفی، قمی، یکی از نوادری که در دانشهای گوناگون تبصری به سزا داشت، و شخصیتی برجسته از مشایخ اجازات حدیث بود که زنجیره پیوسته اسانید بدیشان اتصال می یابد. او فقه سرشار را با فلسفه درست و بلند پایه جمع کرده بود و در کنار آگاهی کامل از حدیث با ادب و فرهنگ نیز آشنایی فراوان داشت، فضیلت بسیار را با اندرزهای رسا، مواظب سودمند، سخنان حکیمانه پر ارج و شعر روان که به رشته های گوهر و دانه های جواهر می مانست درآمیخته بود. نویسندگان کتب رجال در ستایش و بزرگداشت وی بریکدیگر سبقت گرفته اند.

صاحب امل الآمل می فرماید: او یکی از فضلاء معاصر ما بشمار می رود، محقق دقیق النظر، ثقة و بسیار مورد اطمینان است. فقیهی آگاه از علم کلام، و محدثی جلیل القدر و بزرگوار است.

محدث نوری نیز در «مستدرک الوسایل» می نویسد: «عالم جلیل ارجمند، چهره برجسته و سرشناس طایفه شیعه و صاحب نگاشته هایی زیبا و سودمند.»

آثار او

از وی نوشته های ارزشمندی در موضوعات مختلف برجا مانده، که در کتب فهرست و ترجمه به برخی از آنها اشاره شده است. و نیز شماری از این آثار در کتابخانه های دانشگاه تهران (تهران)، آیت الله مرعشی (مرعشی)، آستان قدس رضوی (رضوی)، ملی (ملی)، وزیری یزد (وزیری) و مجلس شورای اسلامی (مجلس) و سایر کتابخانه ها موجود می باشد.

در میان کسانی که از آثار مصنف یاد کرده اند، علامه امینی (ره) بیشترین تعداد را در کتاب شریف «الغدير» نام برده است (۲۱ اثر)^۸. و به دلالت «معجم مؤلفی الشيعة» آثار یاد شده از وی در «الذريعة الى تصانيف الشيعة» در حقیقت ۱۷ اثر می باشد. («رسالة السلامية» و «السلامية» و نیز